

Festschrift
To Commemorate the 80th Anniversary of
Prof. Dr. Talat Tekin's Birth
ISSN 1226-4490

International
Journal of
Central
Asian Studies

Volume 13 2009

Editor in Chief
Choi Han-Woo

The International Association of Central Asian Studies
Korea University of International Studies

-mAll'nın Emir ve İstek Bildirme İşlevi Üzerine

Sema Demir

Başkent Üniversitesi, Ankara

Özet: Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi kiplik işaretleyicilerinden biri olan *-mAll*, üzerinde fazla durulmayan iki işlevi ile birlikte ele alınacaktır. Dilbilgisi kitaplarında *-mAll* gereklilik- zorunluluk işaretleyicisi olarak anlatılır. Buna ek olarak, bazı bağlamlarda *-mAll*'nın emir ve istek işlevlerini de yerine getirebildiği görülür. Bu çalışmada *-mAll*'nın emir ve istek işlevi görebildiği durumlar, bağlamları ve pragmatik özellikleri ile birlikte tartışılacaktır. *-mAll*'nın bu iki işlevi, dilbilimsel kiplik açısından değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: gereklilik-zorunluluk işaretleyicisi, istek, emir, kiplik

Abstract: In this research, the Turkish modal morpheme *-mAll* will be discussed with its two rarely described or ignored functions. *-mAll* is usually stated as an obligatory-necessity marker in most linguistic literature. In addition to this, it can function as volitional and imperative marker in some contexts. This article will discuss the contextual and pragmatic features in which the *-mAll* can mark volition and imperative. The functional statements of *-mAll* will be presented from the view of linguistic modality.

Key words: obligatory-necessity marker, volition, imperative, modality

1. Giriş

Gereklilik-zorunluluk bildirimi, *-mAll* biçimbiriminin en yaygın işlevi olmakla beraber, tek işlevi değildir. *-mAll*'nin morfosemantik içeriği *gereklilik* ve *zorunluluk* kategorilerinin yanı sıra *tahmin*, *çıkarım*, *istek*, *emir* vb.nin ifadesi için de elverişlidir. Semantik ve pragmatik temelli kiplik araştırmaları için bir ekin birden fazla kiplik alanı işaretleyebilmesi ilgi çekici bir konudur ve bu çeşitlilik çalışmalarda [*anlamsal*] *belirsizlik*, *tek anlamlılık* veya *çok anlamlılık* gibi yaklaşımlarla açıklanır (bk. Papafraguo 2000). Ancak, hangi yaklaşımla açıklanırsa açıklansın *-mAll*'nin *emir*, *istek*, *tahmin*, *gereklilik*, *zorunluluk* vb. işlevlerini belirlemede bağlamın ileri derecede etkisi vardır. Bu

çalışmada *-mAll'*ın emir ve istek işaretleyiciliği ve bu iki işlevin hangi bağlamsal koşullarda ortaya çıktığı anlatılmaya çalışılacaktır.

2. Kip eklerinde çok anlamlılık ve bağlam

Bu bölümde öncelikle *kip* ve *kiplik* olguları anlatılacak ve kip eklerinin çok anlamlılığı üzerinde bağlamın rolü tartışılacaktır. *Kiplik* [modality] anlambilimle, *kip* [mood] ise biçimbilgisiyle ilgili bir kavramdır. Dilbilimsel kipliğin temel problematiğini dünyada -açık ya da örtük- var olan anlamların dille ifadesi oluşturur. Bu anlamlar, belirli bir dönüşümle ve idrakî süreçlerden geçerek dil birimlerine kodlanırlar ve ifade edilebilir hale gelirler. Bu süreç, dünyada/olası dünyalarda var olan doğal anlamları kodlayarak belirli bir temsile dönüştürme işlemidir. En temel haliyle kiplik, doğal anlamların dil anlamlarına dönüşümünü incelemektedir (Kiplikle ilgili detaylar için bk. Palmer 1986, 2001; Papafrago 2000, Bybee vd. 1994, Bybee, Fleischman 1995 vb.).

Kip [mood] ise, kipliğin ifadesini sağlayan, biçimsel açıdan gramatikleşmiş, morfolojik bir kategoridir. Kipliğin, kiplerden başka, gramatikal statüleri birbirinden farklı, sözlüksel, sözdizimsel, söyleme dayalı veya bürünsel işaretleyicileri bulunabilir. Aynı cümle içinde, bu işaretleyicilerden birkaçı, birbirini dışlamadan, koordineli biçimde kullanılabilmektedir (ayrıntılar için bk. Bybee, Fleischman 1995: 2).

Kipliğin alt alanlarına gelince, von Wright'ın 1951 tarihli *An Essay in Modal Logic* adlı çalışmasından bu yana, en yaygın kiplik tasnifi *bilgi kipliği* [epistemic modality] ve *yükümlülük kipliği* [deontic modality] biçiminde yapılmaktadır. Epistemik kiplik bilgi sözcüğünden gelir ve konuşurun, bilginin gerçekliğine dair tutum ve yargısını yansıtır. Söz gelimi *Ayşe belki uçağı kaçırmıştır* cümlesi, *belki* sözcüğü ve “*DXr* eki nedeniyle, konuşurun, bilginin doğruluğundan emin olmadığına işaret eder. Yükümlülük kipliği ise ifadenin daha çok söylem gücü üzerinde durur. Zorunluluk, izin, taahhüt vb. eyleyicinin sorumlu olduğu davranışları bildirir. *Bu formu doldurmalısın* cümlesi, zorunluluk bildirdiği için yükümlülük kipliğiyle ilişkilidir (bk. Coates 1990, Lyons 1977, Papafrago 2000). Özetle bilgi kipliği konuşurun fikir ve inançlarının, yükümlülük kipliği ise, eyleyicinin sorumlu olduğu davranışların ifadesiyle ilgilidir (bk. Lyons 1977).

Epistemik ve deontik kiplikten başka *dinamik kiplik* [dynamic modality] ve *atletik kiplik* [athletic modality] olmak üzere üçüncü ve dördüncü tür kiplik kategorilerinden de bahsedilmektedir. Dinamik kiplik isteklerin, niyetlerin ve yeterliliğin ifadesiyle ilgilenir: *Ahmet piyano çalabilir, Ayşe keşke buraya gelse* vb. Atletik kiplikse kesinliklerin ya da mantıksal zorunlulukların ifadesini konu alır: *İki iki daha dört eder* vb. (bk. Papafrago 2000: 4, ayrıca Sweetser 1990: 66). Kipliği konu edinen dil çalışmalarının detaylanarak gelişmesini, değişik öncelikleri olan incelemelerin yapılması takip eder. Bu durum, terminoloji farklılığını da beraberinde getirir. Şüphesiz en fazla kabul göreni bilgi kipliği ve yükümlülük kipliği ayrımına dayanır. Ancak farklı çalışmalarda, *kök kiplik* [root modality] (Coates 1983, Sweetser 1990), *konusur odaklı kiplik* [speaker-oriented modality], *eyleyici odaklı kiplik* [agent-oriented modality] (Bybee vd. 1994), *katılımcı odaklı kiplik* [participant-oriented modality] (Auwera vd. 1998); gerçeklik ve gerçeklik dışı ayrımına dayanan *realis-irrealis kiplik* (Bybee, Fleischman 1995, Palmer 2001), *eylem kipliği* [event modality], *önerme kipliği* [propositional modality] (Palmer 2001) vb. değişik gerekçelerle kabul gören birçok tasnif biçimi vardır.

Lakoff 1972, Coates 1990, Bybee, Fleischman 1995, Sweetser 1990, Papafrago 2000 vb. semantik ve pragmatik odaklı çalışmalarda, kiplik anlamlandırma sürecinde söylem ve bağlam ayrıca önemsenir. Semantik-pragmatik odaklı kiplik çalışmalarının yoğunlaştığı meselelerden biri de bir biçimbirimin birden fazla kiplik anlamı ifade edebildiği durumların nasıl izah edileceğidir. Coates "Modal Meaning: the Semantic-Pragmatic Interface" adlı çalışmasında kiplik anlamın, etkileşimli toplum dilbilim [interactional sociolinguistics] alanından elde edilen kavrayış biçimi, konuşurun konumlandığı anlam ve söylem dikkate alınarak incelenmesi gerektiğini ifade eder (1990: 53-63). Benzer şekilde Bybee, Fleischman 1995'te, kipliğin birçok işlevinin kaçınılmaz bir şekilde bağlamla ve toplumsal ilişkilerle iç içe olduğu, etkileşimli söylem [interactive discourse] ve bağlamsal özellikler dikkate alınmadan, kipliğin yeterli biçimde ele alınamayacağı ve yapılan birçok çalışmada belirli kiplik anlamların ancak yüz yüze etkileşimde ortaya çıktığı belirtilir (3). Konunun Türkçe boyutuna dikkat çekilen Kocaman

1981 ve 1988’de, kip ve kiplik kategorilerinin dil içi ve dil dışı bağlam dikkate alınmadan izah edilemeyeceği üzerinde durulur.

(1) *Ayşe eve gelmiş olmalı* (tahmin-bilgi kipliği)

Ayşe istenilen belgeleri getirmeli (gereklilik-yükümlülük kipliği)

Ah, şimdi Ayşe de burada olmalı (istek-dinamik kiplik)

[patron dan çalışanlara] *Bu işler derhal bitirilmeli, yarına hiçbir iş kalmamalı* (emir-yükümlülük kipliği).

Aynı biçimbirimin birden fazla kiplik alanı işaretleyebilmesi, kiplik için bağlayıcı olanın biçimlerden çok anlamlar olduğunu düşündürür. *-mAll* biçimbirimi, bağlamsal koşullar elverdiği sürece, gereklilik-zorunluluk işlevinin yanı sıra emir, istek, tahmin, olasılık vb. de bildirebilmektedir. Ancak bu durum, her biçimbirimin, konuşurun ona yüklediği her türlü anlamı ifade edebileceği gibi rastgele ve sınırlandırılmayan bir işlevsel saptamanın da uzağındadır. Belirli biçimbirimler, morfosemantik açıdan belirli anlam alanlarını düzenli olarak, bir kısmını ise belirli bağlamsal koşullarda karşılama eğiliminde olabilir ve biçimbirimlerin bu anlamsal açılımı, bir bağlamda, diğerine göre görece belirginleşerek ortaya çıkabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durumun izah edildiği farklı yaklaşımlar bulunur: *belirsizlik* [ambiguity], *tek anlamlılık* [monosemy], *çok anlamlılık* [polysemy] (ayrıntılı bir değerlendirme için Papafrago 2000: 22-40’e bk.). Bu yaklaşımlara Sweetser’in etimolojiyi dikkate alan görüşü de eklenebilir. Sweetser, bir biçimin hem bilgi/epistemik hem yükümlülük/deontik kipliği karşılayabilmesine birçok dilde rastlandığını belirttikten sonra, asıl olanın deontik anlam olduğunu ve epistemik anlamın ondan geliştiğini gösteren güçlü tarihi, toplum dilbilimsel ve psikolinguistik delillerin bulunduğunu ifade eder (1990: 50). Bu yazıda, bu görüşlerden birinin diğerine göre daha tutarlı olduğu yönünde bir tartışmaya girilmeksizin, *-mAll*’nın ‘emir’ ve ‘istek’ olmak üzere gereklilik-zorunluluk dışındaki iki işlevi ve bu iki işlevi ortaya çıkaran bağlamsal koşullar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3. *-mAll*’nın emir işlevi

Emir, yaygın morfolojik yaklaşımın aksine semantik bir alan/bir anlam alanı olarak kurgulanıp anlamlandırma sürecine konuşur ve dinleyicinin toplumsal güç ve statüsü, durumsal ve toplumsal bağlam vb.

pragmatik veriler de dahil edilirse, sözü edilen emir işaretleyicilerinin sayısı da artacaktır.

(2) *Hastanın raporlarına sen bakacaksın!*

İşleri bitirince çarşıya inersin.

Hemen odana dönüyorsun.

Yukarıdaki örneklerde, emir kipi dışındaki başka biçimbirimlerin de emri işaretleyebildiği görülür. Emri kodlayabilen her bir işaretleyici, diğerine göre emri farklı bir semantik ton ve detayla, emredilen eylemin farklı yönleri ya da safhaları önemsenerek kullanılabilir. Örneğin -(X/A)r ile işaretlenen emirde eylemin belirgin karakteri 'emrivaki' ediliyor olmasıdır. -AcAk ile işaretlenen cümlelerde 'kesin/tavizsiz olarak' emredilmekte, -(X)yor ile işaretlenen emir cümlelerinde ise konuşur eylemi öncelemekte, yöneldiği noktada hareket görmek istemektedir. Bu biçimbirimleri de dışlamayan bir emir tasarısı için, emri ilk seviyede anlamsal açıdan tarif etmek gerekir. Elbette emrin semantik özellikleri, emri işaretleyen morfolojik birimler kadar somut değildir. Emir semantiği/kipliği, iletişim ortamına emir bildiren morfolojik öğelerle, sözlüksel, sözdizimsel ve bürünsel işaretleyicilerle çıkabilen; konusu bu birimleri kullanmaya yönelten ya da bu birimlerle ifade bulan anlamsal içerik ya da değerdir. Dil düzlemine çıkışı, biri buyurucu diğeri eyleyici veya dinleyici olmak üzere en az iki kişili bir iletişim ortamında, buyurucudan eyleyiciye belirli bir otorite ile yöneltilen bir buyruk, yönlendiricilik, buyurucunun eyleyiciye görece üstünlüğü, empoze vb. tamamlayıcılarla gerçekleşir. İleri derecede empoze ve yönlendiricilik, konuşur tarafından söylenen cümlelerin emir olarak yorumlanmasına ortam hazırlar. Aşağıdaki örnekte -mAll ile işaretlenen eylemin bağlamıyla birlikte, emir için saydığımız tamamlayıcıları eksiksiz bir biçimde yerine getirebildiği görülür:

(3) [Peygamber kadın Esma, terziye emirler veriyor]

Esma terziye döndü:

-Malın canın güvendedir. Yezid'e lanet. Önündeki rahlenin yanında duran bayrağı al, dedi.

Terzi bayrağı aldı, Esma'ya verdi. Esma:

-Sen bu bayrağı mavi bezle, dokuma geçireceksin. Üstüne de beyaz bir zülfikar yapacaksın. *Bunlar derhal olmalı.* ÇD. 118.

Bu örnekte *derhal* dil içi bağlam oluşturarak *-mAll* ile işaretlenen yüklemnin emir olarak yorumlanmasına ortam hazırlar. Eyleyiciyi harekete geçiren/geçirmesi beklenen güç, kendi beklenti ve istekleri değil, buyurucunun otoritesinden kaynaklanan dış dinamiklerdir.

(4) Dimağımın içinden cınlayan şeytan sesi,

“*Böyle bir hareketin önüne geçmelisin!*” diye adeta korkunç bir emir verdi. YÖ. 132.

4. örnekte yer alan *Böyle bir hareketin önüne geçmelisin! diye adeta korkunç bir emir verdi* cümlesi ise *-mAll*’nın emri işaretleyebildiğini kendi içinde kanıtlar. Yukarıdaki iki örnekte *-mAll*’nın emri kodlayabilmesinden kalkarak ekin genel kiplik alanı içerisindeki çok anlamlılığından veya çok işlevliliğinden bahsetmek mümkündür. Gereklilik/zorunluluk kategorisinin anlatıldığı bazı çalışmalarda bu yorumlamayı temellendirebilecek ipuçları bulunur. Banguoğlu’nun *Bu parayı hemen ödemelisin. Saat üçte beni odada beklemeliler* vb. örneklerden hareketle yaptığı “Gerekliliğin bildirmesi *buyuru ağırlığında* da kullanılabilir” (2004: 472) yorumu bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca Corcu 2003: 92’de yer alan “*-mAll* pragmatik nedenlerle *güçlü gereklilik/ zorunluluk, gereklilik, düşük gereklilik* ve *istek* gibi çeşitli oranlarda derecelenebilen ifadeleri karşılar” yorumlaması bizi, basit bir bağıntı ile *düşük dereceli gereklilik/zorunluluk istek semantiği* üretebiliyorsa, *yüksek dereceli gereklilik/zorunluluk da bağlamın elverdiği ölçüde emir semantiği üretebilir* çıkarımına ulaştırabilir: *Bir evim olmalı, öylesine yükselebilmeli rengarenk düşünceler içinden krş. Bu işler derhal olmalı!* Kaldı ki *zorunda bırakma/dayatma* gibi durumlar ne emir ne zorunluluk kategorisinin gerçekleriyle çelişmektedir. Zorunluluk kategorisi birinci kişide, kişinin kendini etik veya bireysel nedenlerle zorunda hissettiği durumları karşılarsa da ikinci ve üçüncü kişilerinde dinleyiciye belirli bir yükümlülüğün empoze edildiği görülür (Kerslake vd. 2005: 352). Buradan hareketle *-mAll* ile işaretlenen bir yüklemden emir semantiği elde edilirken, zorunluluk ve emir kategorilerinin belirli noktalarda kesiştiği söylenebilir. Johanson, gereklilik kategorisine ilişkin olarak “the markers may be used to express directives that impose or propose that the action be carried out, to compel, incite or encourage to action” [(Gereklilik) işaretleyicileri empoze/dayatma içeren yönlendiricileri, eylemin gerçekleşmesine

yönelik önerileri, zorlama, kışkırtma ve yüreklendirmeyi ifade etmede kullanılır] demektedir (2008). Ancak ileri derecede zorunluluk bildiren her ifadeden emir çıktısı elde edilemeyeceği de göz ardı edilmemelidir. -mAll ile işaretlenen cümlelerin öncelikle, emrin gerektirdiği bağlamsal koşulları yerine getirebiliyor olması beklenir.

Emrin henüz gerçekleşmeyen ancak gerçekleşmesi umulan olay veya durumları ifade etmesi, ister -mAll ile ister başka bir öge ile işaretlensin, emre potansiyel bir geleceklik kazandırır. Emirde, konuşma zamanı ile eylem zamanı arasında 'sonralık' ilişkisi vardır; başka bir ifadeyle emirde ifade bulan eylem, konuşma zamanından sonra tecrübe edilir. Bu genel şablon, -mAll ile işaretlenenler de dâhil olmak üzere bütün emirler için geçerlidir. Buradan hareketle emir ile belirli bir yöneliş noktasından *henüz gerçekleşmemiş* ancak *umulan*, *tahmin edilen*, *niyet edilen* bir olaya yöneltilen ve zaman bakımından göreceli sonralık bildiren *öngörülülük* görünüşü [prospectivity] (Johanson 2000: 8) arasında bağlantı kurmak zor değildir. Konuşur -mAll ile işaretlenen emir eylemine de doğal olarak *öngörülülük*le yönelir: *Bu işler derhal olmalı! Böyle bir hareketin önüne geçmelisin!* Buna ek olarak, art-sınırlılık bildiren -mXş eki ile *olmalı*, *bulunmalı* vb. -mAll ile çekimli yardımcı fiillerin kombinasyonlarında: *Bu işler yarına kadar bitmiş olmalı!* ve semantik içeriği tamamlanmışlık bildiren adsoyluların *olmalı*, *bulunmalı* vb. yardımcı fiilleriyle kombinasyonlarında: *Yarın sabah bütün işler tamam olmalı!*, *Herkes saat altıda hazır bulunmalı!* vb. öngörülü bir perspektifle eylemin art-sınırına bakılmış olur (-mXş *olacaksın/ bulunacaksın* vb. kombinasyonlar için bk. Johanson 1994: 255).

(5) Stayvers altı yüz kilometreyi aşan bir düzlük üzerinde, sekiz binden çok keçisi olan her "sküeter" gibi gururlu, gene onlar gibi çok kazanmak, kuraktan ve yağmurdan en çok yararı sağlamak isterdi.

Stayvers ağıllardaki adamlara bağıra bağıra şu sözleri tekrar etti:

-Yarın bütün sürülerin işleri tamam olmalı, Port Elizabetten kalkan ilk gemi bunları götürmeli.

Onlar hep birden cevap verdiler:

-Baş üstüne sür, fakat bu yıl yün fazlaca, belki artar. ÇD. 72.

(6) Alttan alta hala öfkeliydi Nahit Bey. Esmerliği daha belli oluyordu işte. Oradakilere tek tek baktı ve işaret etti.

-Sen oynayacaksın Cekamino'yu. Git ezberle. *Yarın sabah hazır olmalısın.*

Çenesini bir "yeni"ye doğru uzatmıştı. Bir köşeye sinmiş bir şeyler öğrenmek için oturan delikanlı bu işe oradakilerin hepsinden çok şaşırды. İR. 72.

(7) Esmâ mektubun okunması bittikten sonra dişlerini gacırdada gacırdada söylendi, bir şeyler homurdandı:

-Bana Pazvantoğlu'nu çağırın!... diye bağırdı.

Biraz sonra Pazvantoğlu meclise geldi ve Esmâ'nın önünde diz çöker gibi durdu:

-Emret dedi.

Esmâ

-*Devrek, Bolu, Mengen elimizde bulunmalı. İlkin Devrek'i ele geçirelim. Sen yarın sabah arkadaşlarınla erkenden yola çıkarsın. Yezitler girmeden Zülfikar ordusu ve Gök Sancak Gerede'de bulunmalı...*

Bu emri verirken Esmâ bir hükümdar gururu duydu. Emretmenin zevki onu sarhoş bile etti. Şimdiye dek birçok emirler vermiş olan Esmâ, bu son emre benzeyen bir emir daha vermemişti. ÇD. 140-141.

-*mAlI biçimbiriminin gereklilik, zorunluluk, istek, tahmin, çıkarım vb. işlevlerinden ayrılarak emir semantiği ile yorumlanmasında bağlamın ileri derecede etkili olduğundan bahsedilmişti. 5., 6. ve 7. örnekler bağlamın etkisini gözlemek için oldukça elverişlidir. 5. örnekte bir çiftlik sahibinin, yanında çalışan işçilere söylediği Yarın bütün sürülerin işleri tamam olmalı, Port Elizabetten kalkan ilk gemi bunları götürmeli cümlelerinin işçiler tarafından emir olarak algılandığı, Baş üstüne sör biçiminde cevap vermelerinden zaten anlaşılır. 6. örnekte Yarın sabah hazır olmalısın cümlesinin, öncesindeki bir dizi emir cümlesi ile bir arada, uyumlu kullanılması ve katılımcıların bir tiyatro sahibi ile tiyatrodaki bir köşeye sinmiş bir şeyler öğrenmek için oturan bir delikanlı olarak eşit olmayan bir güç ilişkisi oluşturması emir yorumlamasını kolaylaştırır. Son örnekte ise peygamberliğini ilan eden Esmâ'nın, emrinde çalışan Pazvantoğlu'na Devrek, Bolu, Mengen elimizde bulunmalı, Yezitler girmeden Zülfikar ordusu ve Gök Sancak Gerede'de bulunmalı... cümleleriyle verdiği emirler ve hemen ardından yazarın Bu emri verirken Esmâ bir hükümdar gururu duydu. Emretmenin zevki onu sarhoş bile etti. Şimdiye dek birçok emirler vermiş olan Esmâ, bu son*

emre benzeyen bir emir daha vermemişti açıklamaları *-mAll'*nın emir işlevini açıkça göstermektedir. Aslında bu örneklerde konuşurun yapılmasını istediği empoze derecesi yüksek bir zorunluluk vardır. Yani *-mAll'*, emir semantiği üstlenirken zorunluluk içeriğinden bertaraf olmamaktadır.

4. *-mAll'*nın istek işlevi

Bu bölümde ise *-mAll'* biçimbiriminin istek kipliğini kodlama işlevi ve bu işlevin hangi koşullarda ortaya çıktığı betimlenmeye çalışılacaktır. Elbette burada, kategorik bir zorlamaya gidilmeyecek, *-mAll'*nın morfosemantik içeriğinin, istek yorumlamasına yatkın olduğu durumlar değerlendirilecektir. *-mAll'*nın istek işleviyle kullanım alanı, belirli metin ve söylem biçimleriyle sınırlıdır. Bu nedenle, bütün iletişim ortamlarında aynı sıklıkta ve doğallıkta kullanılmadığını belirtmek gerekir.

Burada istekle kastedilen, istek kipi *-A* değil, istek kipliği/semantiğidir. İstek kipliği; dilbilgisi düzlemine istek bildiren kip ekleri, kiplik yüklemler, söylem stratejileri ile çıkabilen ve konuşuru bu birimleri kullanmaya yönelten ya da bu birimlerle ifade bulan anlam alanı ya da semantik değerdir. Buna göre istek kipliği emir kadar güçlü olmayan, rica kadar da kibar olmayan; günlük hayatta yoğun toplumsal ağları paylaşan, mesafeli olmayan insanların birbirlerinden bir şey isterken sıklıkla kullandıkları; birinci kişilerde niyet edilen, tasarlanan, arzu edilen durumları ya da gerçekleşme potansiyeli görece düşük dilekleri, arzu veya hayal edilenleri, ikinci ve üçüncü kişilerde yönlendirici olabildiği için tavsiye, öneri, teklif, nasihat, tembih vb. anlam nüvelerini karşılayan bir anlam alanıdır.

*-mAll'*nın morfosemantik içeriğinin istek yorumlamasına yatkınlığı, gerekliliğin iç mantığına ilişkin verilerle desteklenebilir. Coates *zorunluluk > gereklilik > düşük gereklilik > öğüt > istek* biçiminde, gereklilik semantiğini taşıma yoğunluğuna göre değişen gereklilik düzeyleri belirlemiş ve semantik bir diyagram çizmiştir (1983: 33). Bu tespit, *-mAll'*nın morfosemantik içeriğinin, istek semantiğine yabancı olmadığını gösterir. Diğer yandan, *-mAll'*nın *zorunluluk*, *gereklilik*, *emir*, *istek* vb. işlevlerini belirlemede de bağlam ileri derecede etkilidir. Burada, *-mAll'*nın *zorunluluk/gereklilik* ve *istek* işlevlerinin nasıl

ayrıldığı ve *-mAll* üzerine kodlanan istek semantiğinin, istek morfolojisinin diğer üyelerinden nasıl farklılaştığı olmak üzere, tartışmak istediğimiz iki önemli nokta vardır.

(8) *Bir evim olmalı.*

Öylesine yükselebilmeli yedi renk düşünceler içinden

Yıldız yıldız olmalı geceleri

Ve saadetten çatlayabilmeli

Dallardaki tomurcuklar

Bir evim olmalı

Neşeden yana zengin

Gelin teli pırıltısında ıslıl ıslıl

Renk renk,

Bir evim olmalı, CD.

Yukarıdaki örneklerde *-mAll* istek kipliğini işaretlemek için kullanılmıştır. *-mAll*'nın gereklilik ve istek işlevini ayıran dinamikler bu örnekler üzerinden izlenecektir. Örneklerdeki ifadelerde, olması gerekli ya da zorunlu olan, olmamasının toplumsal hayatta yaptırım doğuracağı; belirli bir kanun, otorite, toplumsal kurallar vb. ile ya da bireyin kendi iradesince dayatılan durumlar yoktur; tersine arzu ya da hayal edilen, varsayılan, gerçeklik değeri görece düşük istek ve dilekler vardır. Olması istenilen, arzu edilen durum, görece düşük gerçekleşme potansiyeli nedeniyle *varsayım kipliği*yle [hypothetic modality] örtüşür. Varsayım kipliği “olanaksız, kesin olmayan, görece imkânlı” vb. değişik derecelerdeki *gerçekliğin* [factuality] dilbilimsel olarak ifadesi biçiminde yorumlanır (Debra 2000: 5). İstek semantiği/kipliği, ‘gerçekleşebilirliği yüksek’, somut isteklerden, gerçekleşmesi mümkün olmayan, ‘gerçekdışı’ isteklere kadar, değişik derecelerdeki gerçeklikleri karşılayabilmektedir. İstek kipliğini kodlayan dilbilgisi yapıları, konuşurun, isteğinin “gerçeklik ve gerçekleştirilebilirliğe” dair tutum ve beklentilerini aktarmada farklı yatkınlıklar gösterebilirler (isteklerde gerçeklik ile ilgili bk. Aslan-Demir 2007a). Varsayıma dayalılık, *-mAll* ile bir diğer hipotetik istek işaretleyicisi olan *-sA* arasında bir kesişim oluşturur: *Sıcacık bir yuvam olmalı*, krş. *Sıcacık bir yuvam olsa*. Bu kesişim *-mAll* ve *-sA*'nın, istek morfolojisinin diğer üyelerine göre ‘düşük dereceli gerçeklik/gerçekleşebilirlik’ değerine sahip istekleri

karşılama özelliklerine dayanmalıdır (ayrıntılar için bk. Aslan-Demir 2007b). Bu tespit, gerçek dışı ya da gerçekleşme potansiyeli düşük isteklerin sadece -mAll ve -sA ile işaretlendiği gibi katı bir yargıya dayanmaz. Tersine -mAll ve -sA'nın bu yöndeki ifadelere yatkın olduğuna işaret eder. Diğer yandan, düşük dereceli 'gerçeklik/gerçekleşebilirlik' özelliği, -mAll ile kodlanan isteklerin zaman bildirimini, geleceklik ve belirsizlik arasında belirli derecelerde zayıflatır.

Bir başka konu, -mAll'nın istek kipliği içindeki işlevlerinin, söylemden ya da metnin türünden bağımsız olmadığıdır. Aşağıda örneklendirilecek istek bildirimleri, bütün bağlamlar veya metin türleri için aynı derecede doğal/yadsınmaz değildir. -mAll ile kodlanan istekler, sıklıkla şiirlerde ya da şiirsel dille yazılmış düz metinlerde görülmektedir. Bu durum, yukarıda belirtildiği gibi, -mAll'nın hayal edilen, düşlenen, gerçeklikten kısmen uzak istekleri kodlama yatkınlığı ile izah edilebilir.

(9) Sevgi dolu bir *cümlem olmalı*. Tutup ucundan *savurmalıyım* gökyüzüne, rüzgarda *dalgalanmalı...* Belki de ucuna bir ip bağlayıp uçurtma gibi *uçurmalıyım* bir deniz kıyısında...

Ayaklarım olmalı koşmadan duramayan. İnsanlara koşan, sevgiye, mutluluğa koşan ayaklar. Cesur ayaklar. *Durduramamalı* hiçbir şey onları. Ben bile *yetişememeliyim* ayaklarımın hızına. Anlatacak çok şeyim olmalı. Hepsini bir bir *anlatmalıyım*, ağaçlara kuşlara, dağlara... *Anlamalılar* beni...

Bir evim olmalı içi benle dolu. Kim gelse misafir, beni *bulmalı* her köşesinde.

Hayallerim olmalı biri kuzey biri güney kutbunda. *Sınırsız olmalı hayallerim*. Bulutlara kanca takıp denizlerde yürümeyi değil, mutluluğun ellerime yapışmasını *hayal etmeliyim*. Saçlarım rüzgar *kokmalı*, gözlerim yağmur. UY.

(10) Yazılan şiirde çoban *olmalı*, kaval *çalmalı*,
Yazılan şiirde, derde ortak *olmalı*, *sormalı*,
Sevenlerse, sevdiğini bu şiirlerde *bulmalı*,
Yazılan şiirler dolu *olmalı*,
Anadolu *olmalı*. YAO.

5. Sonuç

Bu çalışmada *-mAll* biçimbiriminin gereklilik ve zorunluluk dışındaki iki işlevi ve bu işlevlerin hangi koşullarda ortaya çıktığı anlatılmaya çalışılmıştır. *-mAll* biçimbiriminin emir işaretleyiciliği, bağlamla ve ekin morfosemantik özellikleriyle ilişkilidir. *-mAll* biçimbirimi birinci kişide, kişinin kendini etik veya bireysel nedenlerle zorunda hissettiği durumları karşılarsa da ikinci ve üçüncü kişilerinde dinleyiciye belirli bir yükümlülüğün empoze edildiği görülür. Bu yükümlülük, konuşur veya konuşurun temsil ettiği kurum lehine bir eylemi anlatıyor ve empoze ediyorsa, emir semantiği elde edilebilmektedir. *-mAll*'nın istek bildirdiği ifadelerde, konuşuru dışarıdan tetikleyen zorlayıcı dinamikler, kanunlar, kurallar, ödev ve sorumluluklar yoktur; tersine kişinin hayalleri, arzuları vb. vardır. Burada yapılmak istenen, *-mAll*'nın düzenli bir emir ve istek işaretleyicisi olduğu gibi kesin bir yargıya varmak değil, bağlamsal koşullar elverdiği sürece, bu iki işlevi de işaretleyebildiğini ortaya koymaktır.

Kaynaklar

- Aslan-Demir (2007a). "İstek Kipliği, Gerçeklik ve Gerçekleştirilebilirlik". VII. *Uluslararası Dil, Yazın ve Deyiş Bilim Sempozyumu Bildiri Kitabı I.* s. 581-590. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Aslan-Demir (2007b). *İsteme Anlam Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Auwers J., Plungian V. (1998), "Modality's semantic map". *Linguistics Typology* 2: 79-124.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK
- Bybee J., Perkins R., Pagliuca W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bybee J., Fleischman S. (1995). "An Introductory Essay". *Modality in Grammar and Discourse*. s. 2-14, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Coates, J. (1983). *The semantics of the modal auxiliaries*. London: Croom Helm.
- Coates, J. (1990). "Modal Meaning: The Semantic-Pragmatic Interface". *Journal of Semantics* 7: 53-63.
- Corcu, D. (2003). *A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkish*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Johanson, L. (1994). "Türkeitürkische Aspektotempora". R. Thieroff/J. Ballweg (eds.). *Tense Systems in European languages*. Tübingen: Linguistische Arbeiten 308, s. 247-266.
- Johanson, L. (2000). "Viewpoint operators in European Languages". in Dahl, Östen (ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe*. 27-187. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2008). "Contact-induced renewal of Turkic modal expressions of volition, necessity and possibility". (baskıda).
- Kerslake C., Göksel A. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Kocaman, A. (1981). "Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler". *TDAY Belleten*. s. 81-85. Ankara: TDK.
- Kocaman, A. (1988). "Modality in the Turkish discourse". *Proceedings of the Fourth International Conference on Turkish Linguistics*. s. 463-468. Ankara: METU.
- Lakoff, R. (1972). "Pragmatics of Modality". *CLS* 8: 229-246.
- Lyons, J. (1977). *Semantics I-II*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Palmer, F.R. (1986). *Mood and Modality. Cambridge Textbooks in Linguistics.* 1st. Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F.R. (2001). *Mood and Modality. Cambridge Textbooks in Linguistics.* 2nd. Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papafragu, A. (2000). *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface.* Elsevier Publishing Company.
- Sweetser, E. (1990). *Modality: From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure.* Cambridge: Cambridge University Press.

Örneklerin alındığı eserler:

- YÖ: Ömer Seyfettin (1992). *Yüksek Ökçeler*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- ÇD: Ertem, Sadri (2001). *Çıkrıklar Durunca*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- İR: Buğra, Tarık (1970). *İbişin Rüyası*, Ankara: Hisar Yayınları.
- CD: Halit Gezen, *Cebidelik Düşünceler*:
<http://www.sakaryagazetesi.com.tr/yazi.asp?id=4005&yazar=1>
- YAO: Bahçeci, Yusuf Önder (2008). *Yazılan Şiirler Anadolu Olmalı*:
http://www.antoloji.com/siir/siir/siir_SQL.asp?sair=26634&siir=384313&order=oto
- UY: Ebruli (2008). *Uzun Yürek*:
<http://www.beyazkarga.com/index2.asp?memphis=1&subcode=20920063>

Prof. Dr. Talat Tekin at a Scientific Meeting

ON THE TURKISH GERUNDIAL SUFFIX
{-mAdAn}

This paper aims to explain the origin of the Turkish negative gerundial suffix {-mAdAn} meaning "without doing something".

After reviewing the old theories put forward on the origin of this suffix, I arrive at the conclusion that the coming about of the suffix {-mAdAn} is closely related to that of the suffix of verbal negation {-mA-} which probably came about as a result of the combination of verbal nouns in {-m} with the Altaic negative verb *e- "not to be, not to do" which survives in the Tungus languages,

Prof. Dr. Talat Tekin

To Kathryn Paul
Administrative Coordinator
University of California, Los Angeles

Fax: 001-310-206-5183

Süer Eker: Kişisel Arşiv